

totz los homes de Vilafrañcha totz privileges e *totes costumes* a els --- atorgades», «*totes costumes* e totz fors e usatges», *Cartoral* de Vilafranca de Conflent, de 1324 (f° 4r, 6v, 7r, 14r); «quan N. S. Déu vol destruir una vila --- ha de *costuma* de tramtre hun missatger», «les cadenes de les ànimes són *males costumes* --- vas tu a adevins --- diràs tu: —He, senyor *costume* és! --- per jurar yo renech de Déu? Hee, senyor, *costuma* és — axò vol dir que aqueixa *costuma* és cadena que-t fa anar a infern», StVicentF (*Sermons* II, 38.22; I, 93.8, 11, 18, *les males costumes* 93.20). I en textos especialment conservadors no s'havia abolit encara en el S. XVI, com en la correspondència oficial de Perpinyà amb Barcelona: «seran servits fer tant en afavorir aquest negoci, com de V. M <ercès> fiam y tenen de *bona costuma*», a. 1564 (RLR LIII, 404).

Si prenem com espill de bona prosa civil la de JoMartorell es veu que el masculí *costum* tendia llavors a imposar-se: «no és novella cosa a mi abundar en làgremes, com aquest sia mon *costum*», «e no li sap mostrar *los costums* que pertanyen a cavaller?», «com lo vostre gloriós *costum* sia tal», «segons *costums* de capità», «e a veritat no pot ésser guerra pus greu que és ab sos propis *costums* e coratge», «seguint lo *costum* de aquells que lo offici de la lengua davant les mans posen», «he seguit aquell gentil stiel e *costum* que orde de cavalleria demana en semblants fets de guerra» (Ag. I, 18, 94; II, 130, 106, 155, 197, 210); el mateix ús es nota manejan l'ed. prínceps, i un cas en què Ag. posa el femení no és una excepció perquè la lliçó correcta és també la masculina: «seguint lo *costum* de aquells qui són posats en art de cavalleria ---» (Riq., p. 399, en lloc de *la costum*, Ag. II, 130, § 141); no sembla haver-hi més que un cas contradictori en tota l'obra: «vull-vos avisar quines són *les bones costumes* que deven haver los fills dels cavallers» (igual en Riq., 645 que en Ag. III, 37, § 221), cosa que sembla indicar, junt amb alguns dels testimonis ja citats d'altres procedències, que *les costumes* perdurà més en el plural i especialment quan significava *mores* 'comportament moral', que no en el d'habitud concreteta', etc.

Segueix *AlcM*: «el gènere masculí de *costum* s'ha conservat fins avui en el llenguatge de quasi totes les comarques catalanes; avui, per influència del femení castellà *costumbre*, molta gent diu *la costum* en lloc de *el costum*; aquest canvi, produït entre un sector de la població de Mallorca, el més lletraferit ---». I és veritat que és en les capitals on el femení *costum* havia guanyat molt terreny: a Barcelona tothom ho deia en la meua joventut, però en sortint per les comarques sentíem més i més *el costum*, i ens adaptàvem a aquest model i a l'ensenyament dels preceptistes.

I certament ens guardarem de canviar-hi res! De tota manera qui registri els fets pot atenuar la qualificació de «castellanisme», no desconeixent que el seu origen menorquí pot haver influït una mica sobre Moll: «aquesta paraula s'usa sempre com a masculí-

na, v. g. *un costum molt pulit*», Ferrer Guinart (*Rond. Men.*, s. v.); d'altra banda MnAMAlcover, gens suspecte d'abús «lletraferit» o «foraster» usava el femení en frases que denunciaven el seu estil: «fet terribleíssim --- s'era introduïda la irracional, estúpida i esbordellada *costum* --- d'ensenyar en foraster a n-el jovent el catecisme» (BDLC VI, 1911, 226).³

Jo també em guardo d'exagerar, i reconec que en el meu vast rodar per les comarques el sentia masculí a gent de pertot, i més com més conservador i pur era el seu llenguatge, des del Maresme fins als Pirineus de l'Est (*un kustúm*, Setcases, 1936) i de l'Oest; més fort encara perquè el masculí entra a fons per allà en el domini aragonès, fins a l'extrem: no solament en la nostra zona fronterera (*costumbres antigas*, Cercuran del Turbó) sinó a Bielsa —*tiengo el costumbre, son costumbres antiguos*— 1965, i a Echo els sentia parlant entre ells que «eso es *el costumbre*» (1966).

Ja no caldrà parlar gaire de les formes de les altres llengües romàniques; amb evolució ben semblant de la terminació -UDINE: fr. *coutume* f., oc. ant. *costum* m., *costum(n)a* f., cast. *costumbre* f., port. *costume* m., it. *costume* m. [Dante, si bé aquest i algun coetani usaren altres cops un *costuma* f., aviat antiquat i sens dubte provençalitzant]. Pel que fa a la -m- no he cregut mai que es tracti d'un «canvi de sufix» sinó d'un fet de fonètica inductiva si bé amb confusió final amb la forma de -UMEN, amb el qual coincideix bé en it., oc., port., no en francès, i no en totes les formes cat.-oc.; si la variant lulliana *costume* és ben certa i antiga, justament sembla indicar que en el pas a través de -ubene > -umene no coincidí almenys cronològicament amb els mots com LUME(N), NOME(N), etcètera.

DERIV.: *Costumança* [Llull]. *Costumar*; *costumat*. *Costumista* [no Lab., Vogel, *DFa.*; ex. de 1918 en *AlcM*]; *costumisme*. +*Costumari* [no *DFa.* ni *AlcM*; *Costumari Cat.* de la Mancomunitat, 1920].

Acostumar [fi S. XIII; llavors també *costumar*, veg. *AlcM* co-], tot seguit apareix el participi *acostumat* amb ús més adjectiu que verbal: *ésser ben acostumat* 'ben educat, tenir bons costums', *VidesR* (veg. el gloss.); *acostumat*, Llull (*Blanq.*, *NCl.* I, 123.23, 110.14; II, 30.15); «fluctus decumani: ones molt majors del *acostumat*», OPou (*TbPu.*, 113). Observa APAr que BMetge admetia alhora les tres construccions *ac. de, ac. a, ac. + inf.*: «on jo havia *acostumat star*» (*Somni* ed. Miquel, lín. 9), «marit e muller *acostumen* haver», 2224, però «com Valter hagués *acostumat* de passar sovèn», *Vàlter*, 125; cf. *començar* 13 exs. amb inf., 2 amb *de* i 4 amb *a*). Totes tres coses són antigues i genuïnes amb el nostre verb:

a) «Aquelles armes que havia *acostumades* a portar» (*Blanq.* I, 253.25); «les dones, qui en especial han *acostumat* molt a peccar per la lengua», Eiximenis (*Dones*, § 264, f° 184r1, ms. A, però *de peccar* en l'incunable).

b) «--- En los davant ditz locs que de la senyoria del senyor Rey sien *acostumatx* d'ésser», *Cartoral* de Vilafranca de Conflent (a. 1324, f° 6r); «com la